
ŠKOTSKE SLEDI NA SLOVENSKEM

Zgodovinski fragmenti in sodobni stereotipi

Inja Smerdel

313

IZVLEČEK

V besedilu pod gornjim naslovom je nanizanih nekaj sledi o bivanju posameznih Škotov na Slovenskem, spoznanj o morebitnem vplivu njihovega dela in izsledkov priložnostne ankete o prevladujočih slovenskih predstavah o Škotih. Prispevek je bil v juniju 1997 predstavljen kot referat na mednarodnem posvetovanju Scots and Slavs (28. - 30. junij 1997) na univerzi v mestu Dundee na Škotskem.

ABSTRACT

The article under the above title brings a survey of some traces of individual Scots who some time lived in Slovenia, some insight into the possible influence of their work and the findings of a limited survey on the ideas of Scotsmen that are common among the Slovenes. The paper was presented at the International Symposium "Scots and Slavs" (June 28-30, 1997) organised at the university of Dundee, Scotland.

Ko sem začejala pisati besedilo pod gornjim naslovom, malce spremenjenim od napovedanega - saj je namesto o sledovih škotskega vpliva na Slovenskem mogoče stvarneje govoriti le o sledeh posameznih Škotov, o morebitnem vplivu njihovega dela in o prevladujočih slovenskih predstavah o Škotih - sem se ustavila v svojem času in prostoru ter se zamislila o škotskem pogledu na Slovence. Ali ta sploh obstaja?

Katerokoli temo v okviru možnega odnosa Škoti in Slovenci bi obravnavala, vsako bi verjetno morala začeti s kratko zgodovinsko in geografsko umestitvijo Slovencev v evropski prostor. V tem prostoru smo bili namreč do zadnjih let kot narod in kot dežela tako rekoč nevidni. Bili smo tisti najbolj na severu ležeč in najbolj razviti delec sedemdesetletne državne zlitine, imenovane Jugoslavija, ki je bil znan zlasti po posameznih turističnih destinacijah: po znamenitih kraških Postojnski in Škocjanskih jamah in še posebej po Bledu, po prelepem alpskem jezeru s cerkvijo na otoku.

In vendar smo bili del skupne evropske zgodovine vsaj od obdobja velike selitve ljudstev dalje, ko so naši predniki v zadnjih desetletjih 6. stoletja n. št.

naselili vzhodne Alpe. Prišli so na ozemlje nekdanje ilirske in keltske kulture, se srečevali s preostanki pozne rimske civilizacije, imeli v 7. stoletju svojo "državo" oziroma slovensko kneževino Karantanijo, doživljali od srede do konca 8. stoletja pokristjanjevanje, tudi z irsko misijonsko metodo, in bili potem stoletja pod nadvlado tujih ljudstev in vladarjev: Bavarcev, Frankov, Čehov. Do vključitve v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev po koncu 1. svetovne vojne so nam nazadnje - od 14. stoletja dalje in razen v letih Napoleonove Ilirske province - vladali Habsburžani. Slovenci smo v njihovem času, v skladu z deželno pripadnostjo, obstajali zlasti kot Kranjci (prebivalci osrednje, v celoti slovenske dežele) in delno kot Štajerci in Korošci.

314

Kot majhen srednjeevropski narod, živeč na križišču poti iz centralne Evrope na Balkan in Bližnji Vzhod ter iz severne Evrope na Mediteran, smo se - politično nesamostojni - kot kaže ohranili zlasti zaradi neverjetno jasne zavesti o svoji kulturi in o svojem jeziku (leta 1550 je bila naprimer natisnjena prva knjiga v slovenščini). Prostor, v katerem leži Slovenija, meri namreč borih 20,000 km². Naša država je ne le geografsko, temveč tudi kulturno stičišče mediteranskega, alpskega in panonskega sveta, z vsemi njihovimi posebnostmi. In Slovenci, ki nas je danes za dva milijona, smo na tem prostoru obdani z mnogimi sosedi: Italijani, Avstrijci, Madžari in Hrvati.

V angleških (in morda tudi škotskih) znanstvenih krogih so se s Slovenci - pod imenom Kranjci - seznanili vsaj ob koncu 17. stoletja. Glavni razlog je bilo tudi tedaj jezero, vendar ne blejsko. Leta 1689 je namreč kranjski polihistor Valvasor izdal v nemškem jeziku obsežno delo *Slava vojvodine Kranjske*, ki je poneslo v svet tedanje vedenje o naši deželi: o njeni zgodovini, o izgledu, nraveh, šegah in navadah njenega prebivalstva in o njenih naravnih znamenitostih. Med njimi je Valvasor posvetil posebna poglavja kraškemu presihajočemu Cerkniskemu jezeru. Razpravo o tem naravnem pojavu je že leta 1687 predložil Kraljevi družbi v Londonu, zaradi posameznih poglavij njegove knjige pa je bil celo sprejet med člane Angleške akademije znanosti.

Za uvod, za zares kratek, skop oris slovenske zgodovine, slovenskega prostora in vedenja o njem, naj bodo te besede dovolj. Osnovni namen mojega pisanja so vendarle škotske sledi na Slovenskem: nekaj kulturno zgodovinskih drobcev in še posebej sodobni obstoj stereotipnih predstav o Škotih. Prve sem preprosto želela zbrati in nanizati, druge pa so me pritegnile kot etnologinjo, ki je naletela na nenavadno prisotno, a neraziskano kulturno prvino, ki bi bila lahko prvovrsten predmet etnološkega preučevanja.

Prva škotska sled, ki se je vidno vtisnila v slovensko okolje, saj je ne izpričujejo le pisani in tiskani viri, temveč tudi upodobitve in materialna zapuščina umetnin in arhitekturnih posegov, je skoraj stopetdesetletno bivanje škotske rodbine Leslie na Ptujju, v mestu na jugu dežele Štajerske. V 11. stoletju naj bi se Bartolomej Leslie, tedaj osrednja osebnost pomembne ogrske rodbine, preselil v Anglijo in nato na Škotsko, kjer naj bi Leslieji v nekaj stoletjih dosegli mnoge

visoke položaje, precej obogateli, nekaj posameznikov pa naj bi se potem v 16. in v 17. stoletju preselilo nazaj na celino (Ciglenečki, 1992). Večina jih je služila v vojski. Prav najznamenitejši med njimi, general Walther Leslie, baron pl. Balquhane, ki se je uдинjal cesarju Ferdinandu II. in se proslavil v času tridesetletne vojne, je leta 1656 kupil ptujski grad. Njegovi potomci so ga posedovali do leta 1802 (Stopar, 1990), ko so se preselili na Moravsko (za njimi so v gradu bivali sorodniki Dietrichsteini, do konca 2. svetovne vojne je bil v posesti Herbersteinov, v zadnjih desetletjih pa je v njem zbirka Pokrajinskega muzeja Ptuj). Sledi Lesliejev na Ptujju pomenijo zlasti živahni gradbeni posegi: dokončanje modernizacije grajskega utrdbenega sistema na osnovi renesančnega koncepta z baročnimi novogradnjami in prezidavami, potem dragocen fond štirih flamskih in šestih francoskih tapiserij, nekaj mašnih oblačil, glazirane peči iz druge polovice 17. stoletja z rodbinskim grbom na pečnicah, vrsta portretov grofov iz rodbine Leslie iz 18. stoletja (ti so bili prenešeni na Moravsko) in bakrorez z doprsno upodobitvijo najvidnejše osebnosti med Leslieji, grofa Waltherja. Ta je kot nosilec reda zlatega runa odigral pomembno vlogo pri ratifikaciji mirovne pogodbe s turškim sultanom Mehmedom IV. in je bil zaradi svoje razgledanosti deležen velikega občudovanja in čaščenja na osmanskem dvoru (Ciglenečki, 1992). O tem, kakšni so bili morebitni stiki med Leslieji in slovenskimi podaniki, pa žal ni dostopnih pričevanj.

Druga škotska sled v slovenskem okolju, v Ljubljani, v glavnem mestu dežele Kranjske, je v primerjavi s prvo komaj opazna. Morda je bilo podobnih še več in verjetno bi jih bilo mogoče na osnovi pisanih virov tudi bolj razkriti in osvetliti, a v besedilu potopisa Edwarda Browna, Angleža, ki je v letih 1668 in 1669 popotoval po Ogrski, Srbiji, Bolgariji, Makedoniji, Tesaliji, Avstriji, Štajerski, Koroški, Kranjski in Furlaniji ter o tem napisal Kratko poročilo (A Brief Account of some Travels...), je na svoj način poveden le naslednji stavek: "V Ljubljani sem imel srečo, da sem srečal Škota, gospoda Toša, apotekarja tega mesta." (Levental, 1989) Je morda tudi Škot Tosh ostal v tem delu Evrope po koncu tridesetletne vojne? Kdo ve. Lahko pa si mislimo, da je s svojim znanjem koristil ljubljanskim someščanom.

Poleg teh maloštevilnih neposrednih sledi posameznikov, ki so nekoč živeli na Slovenskem, so morebiti zaradi svojega kulturnega vpliva opaznejše, čeprav so le posredne in le malo ali celo neznanne, delovne stopinje nekaterih drugih škotskih mož. Naprimer Andrewa Meikleja, izumitelja mlatilnice z zabojem (1786).

V slovenskih vaseh je bil prodor kmetijske mehanizacije - tudi tiste, povezane z mlatvijo - sorazmerno pozen. Kljub izseljevanju je ostalo naše podeželje do 2. svetovne vojne prenaseljeno in višek delovne sile ni pospeševal uvajanja motorne sile in modernih poljedelskih strojev v kmetijstvu. A tehnični prelom v slovenskem kmečkem gospodarstvu je prišel do izraza prav pri mlatenju, pri enem izmed najtežjih kmečkih del (Smerdel, 1991). In ko "so začele hodit mašine" (v vaseh v panonski nižini, ležečih v madžarski soseščini, so

izpričane že pred 1. svetovno vojno, v drugih povečini šele med obema vojnama) in lajšati mlatev, se kmetje niso spraševali, kdo jih je izumil. Ne vedoč, da je njim in drugim evropskim kmetom tam nekje daleč s svojim umom pomagal nek Škot, so mlatilnice preprosto sprejeli v svoj delovni vsakdan in jih hvaležno cenili.

316

Jasno prepoznavna pa je v slovenski kulturni zgodovini - natančneje v literarni zgodovini - sled drugega Škota, pesnika Jamesa Macphersona. Njegovi pesnitvi v ritmizirani prozi, ki ju je pripisal keltskemu bardu Ossianu in sta znani kot Ossianovi spevi, sta pomenili začetek ossianizma (Ossianic controversy), obsežnega toka evropskega pesništva (Kos, 1979), ki je vihral več kot petdeset let (od izida Fragmentov leta 1760 dalje) in ni imel vpliva le na francosko, nemško in italijansko književnost (Britannica, 1965), temveč tudi na slovensko. Predromantična književnost nasploh je imela od začetka pa skoraj do konca 19. stoletja močan, včasih celo odločilen pomen za slovenski literarni razvoj. Prvi so jo začeli spoznavati in sprejemati naši razsvetlenci. Ossianove speve je naprimer poznal Žiga Zois in Anton Tomaž Linhart, prvi slovenski dramatik, je ossiansko motiviko in poezijo grobov in noči posnemal v svojih v nemškem jeziku napisanih pesmih *Blumen aus Krain* (1781). Motive in razpoloženja ossianizma: melanholijo, viharje, skalnate pokrajine in mesečino pa je mogoče odkrivati tudi v pesmih, v baladah in romancah našega največjega romantika Franceta Prešerna. Najdemo jih, ko naprimer v Ribiču zapiše: "Ak kaki vihar od deleč preti...", "Fant s celo močjo se v veslo vpre, ni mar skalovja mu, viharjov ne, nič več se na zvezdo ne ozre." Ali pa, ko v Sonetnem vencu (Magistrale) pravi: "Obdajale so vtrjene jih skale, Viharjov jeznih mrzle domačije... Ur temnih so zatirale jih sile." (Kidrič, 1936)

Verjetno bi bilo mogoče ob podrobnejšem iskanju odkriti še kakšen detajl v malce neulovljivem odnosu med Škoti in Slovenci, zlasti če bi podobnim drobcem sledili do današnjih dni. Vendar niti stvarna zgodovinska prisotnost kakega škotskega posameznika na Slovenskem niti odmevi del posameznih pomembnih Škotov - naprimer v slovenskem kmečkem gospodarstvu ali v slovenski književnosti - še malo niso oblikovali tistega, kar me je v tem odnosu najbolj vznemirjalo: predstav povprečnih Slovencev o oddaljenih Škotih.

Med podobnimi predstavami gre povečini za narodnostne heterostereotipe, s kakršnimi pripadniki neke socialne skupine, nekega naroda, najpogosteje označujejo svoje sosede; zaradi njihove tujosti, drugačnosti in ponavadi na osnovi kakšnih stvarnih ali pripisanih negativnih osebnostnih lastnosti. Na Slovenskem tako obstajajo heterostereotipi o sosednjih Italijanih, Nemcih, Madžarih in Hrvatih; "notranji" heterostereotipi o Kranjcih, Štajercih, Korošcih (in Primorcih), ki so med drugim posledica nekdanje deželne ureditve v stoletjih Habsburške vladavine; in še ožje, obstajajo celo heterostereotipi na osnovi pokrajinske pripadnosti v nekdanji deželi Kranjski, o Gorenjcih, Dolenjcih in Notranjcih. Svoje klišejske predstave o Škotih pa smo Slovenci nedvomno uvozili; ti heterostereotipi so morali nastati v Škotom bližjem okolju. Prevzeli smo jih posredno, od drugih evropskih narodov, najverjetneje od Nemcev, če že ne od

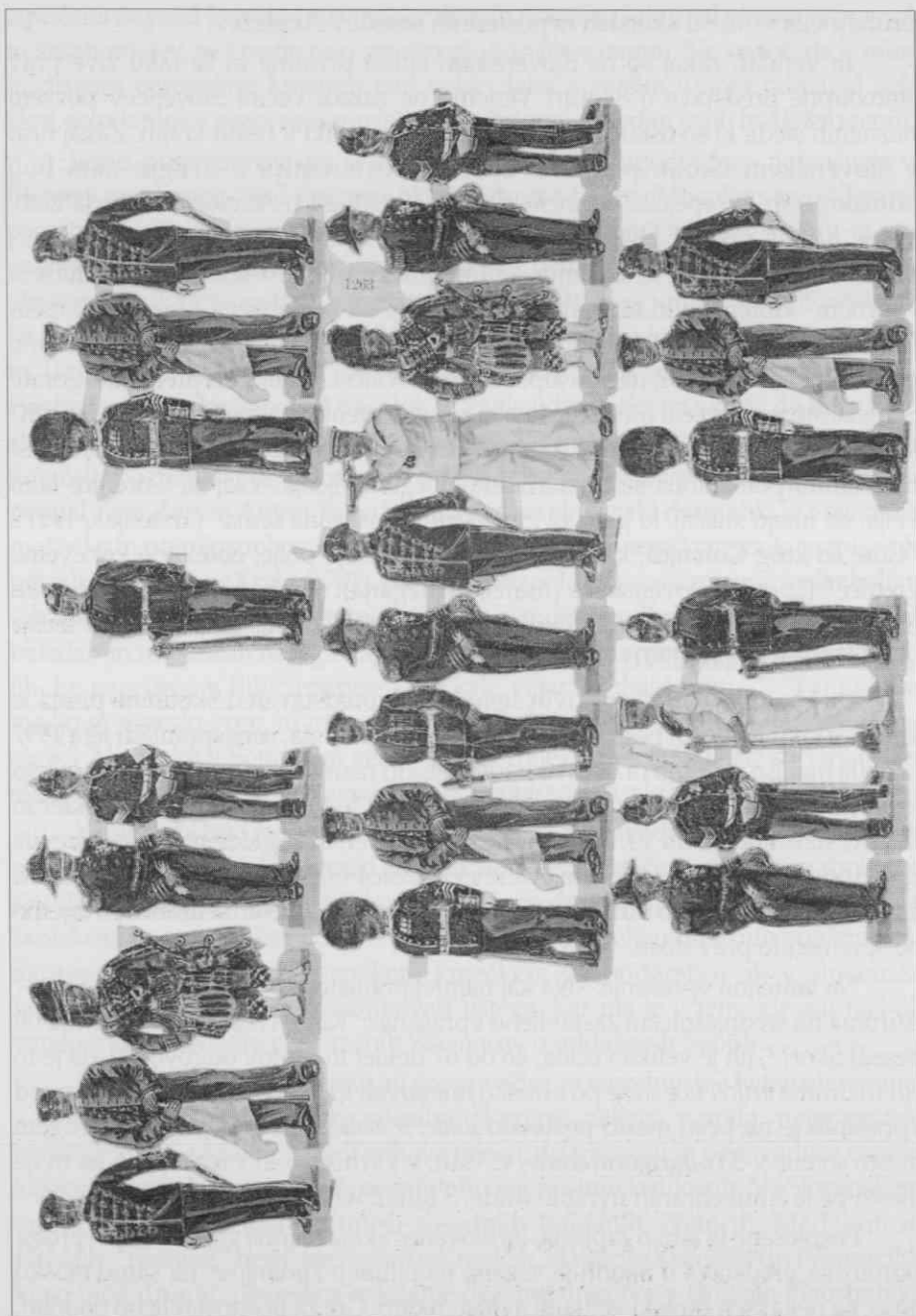
primarnega vira, od škotskih neposrednih sosedov Angležev.

In vendar, zakaj so na Slovenskem sploh prisotne in še tako žive prav stereotipne predstave o Škotih? Verjetno ne zaradi večini Slovencev povsem neznanih sledi, ki so ostale za škotskimi posamezniki v naših krajih. Zakaj niso v slovenskem okolju podobno živi heterostereotipi o drugih nam bolj odmaknjenih Evropejcih: o Fincih, Švedih, Rusih ali o Angležih? Morda zato, ker je najbolj razvpit kliše o varčnem, škrtem Škotu Slovincem tako domač; preprosto zlił se je z "notranjim" pokrajinskim heterostereotipom o našem "ohrnem" Gorenjcu. In bil nam je očitno bližji od podobnega klišeja o skopem Židu. Je mogoče v tem iskati značajsko sorodnost, ki jo kot kaže Slovenci slutimo med domačimi gorjani, našimi alpskimi prebivalci Gorenjci, in prebivalci gorate Škotske? Je morda celo mogoče, da oba heterostereotipa temeljita na resničnosti? V deželah z neprijazno klimo in malo obdelovalne zemlje je bila varčnost nedvomno pomembna sestavina vsakdanjega življenja. Vsaj za Gorenjce tako velja, da imajo značaj, ki ga "povzroča (tudi) pokrajina sama" (Trstenjak, 1991). "Gore so krog Gorenjca, kar je ravnine in doline, je polje, obdelano kot cvetne gredice" (iz opisa slovenskega pisatelja Finžgarja). "Treba je samo videti, kako ozko ob cesti druga ob drugi stoje pozidane hiše na Gorenjskem, vsake pedi zemlje je škoda." (Trstenjak, 1991)

Da bi o na Slovenskem živih stereotipnih predstavah o Škotih ne pisala le kot o v zraku lebdečih besedah in se o njih le spraševala, sem spomladi leta 1997 izvedla manjšo anketno raziskavo v treh šolskih razredih, enem osnovnošolskem in dveh srednješolskih. Raziskava je sicer zajela le 67 posameznikov, deklet in fantov, starih od 12 do 13, 16 do 17 in 18 do 19 let, in je glede njihovega števila precej oddaljena od statistično relevantnega vzorca vsaj 600 do 700 posameznikov, a rezultati raziskave so tako tipični, da bi jih večje število anketirancev verjetno ne spremenilo prav dosti.

Na temeljno vprašanje: "Na kaj najprej pomisliš, ko zaslišiš besedo Škot?" oziroma na srednješolcem zastavljeno vprašanje: "Kaj je tvoja prva asociacija ob besedi Škot?", jih je velika večina, 46 od 67 deklet in fantov odgovorila, da je to *kilt* (oziroma *krilce*, kot so še po otroško imenovali *kilt* osnovnošolci). Le 7 izmed vprašanih je na prvo mesto postavilo *dude*, 3 *whiskey* in 6 *skopost*. Na drugem mestu so bile v 33 odgovorih *dude*, v 7 *kilt*, v 1 *whiskey* in v 6 *skopost*, na tretje mesto pa je 5 anketiranih uvrstilo *dude*, 3 *kilt*, 2 *whiskey* in 2 *skopost*.

Posplošeno bi lahko zapisala, da Slovenec Škota najprej vidi. Naša preprosta skupinska predstava o Škotih je vezana na njihovo zunanost, na samo moško nošo, na nekakšen škotski vizualni avtostereotip. Gre za poenostavljeno podobo, kakršno so Škoti sami kazali ali jo še kažejo svetu in kakršna nas je dosegala ali nas še dosega na različne načine in preko različnih posrednikov. V preteklosti so bile to naprimer podobice škotskega vojaka v kiltu in z dudami, kakršne so v nizu mož v značilnih uniformah vojska drugih narodov in pod oznako "Made in Germany" kupovali tudi slovenski svečarji in medičarji (Dular, 1996), z njimi



Okrasna podobica škotskega vojaka v kiltu in z dudami. Krbavčičeva svečarsko-medičarska delavnica. Iz zbirke Slovenskega etnografskega muzeja. ♦ Ornamental card featuring a Scottish soldier with bag-pipe, dressed in a kilt. From the workshop of pastry and candle maker Krbavčič. From the collections of the Slovene Ethnographic Museum. ♦ Petite image décorative d'un soldat écossais portant le kilte et avec la cornemuse. Atelier du chandelier-pâtissier Krbavčič. Collections du Musée Ethnographique slovène.

krasili sveče in s prodajo le-teh razširili klišejsko podobo Škota v mnoge slovenske domove. Dekleta in fantje iz izvedene anketne raziskave pa so kot vir svojega vedenja o Škotih v večini primerov navajali televizijo; ponovno nekaj, kar posreduje vizualno podobo. Takih odgovorov je bilo od 67 kar 52, 35 jih je v tej zvezi omenilo šolo (neko "prometno" šalo na račun skopih Škotov so imeli naprimer srednješolci v učbeniku angleškega jezika Headway), 23 pripovedovanje staršev, 16 knjige in 2 obisk Škotske.

Pregovorna škotska skopost, na Slovenskem tako domača, vendar kot osebnostni narodnostni stereotip očitno drugače občutena kot vidne skupinske predstave, se je v prvih mislih anketiranih fantov in deklet o Škotih komajda pojavila. Povsem drugo sliko pa so oblikovali odgovori na zastavljeno vprašanje, ali so morda že slišali za škotsko varčnost, skopost in v kakšni zvezi. 45 od 67 odgovorov je bilo pritrdilnih. Posamezniki so naprimer zapisali, da je za ljudi, ki so skopi, znana prav oznaka: "Škrt kot Škot". Ena izmed deklet je napisala, da je za škotsko varčnost slišala v zvezi z Gorenjci, "za katere pravijo, da so prav tako skopi". Neka deklica, ki je sicer v svojem odgovoru najprej zanikala, da kaj ve o škotski skoposti, pa je še v isti sapi sporočila obliko najbolj pogostega prenašanja tega stereotipa - šalo: "Ne, nisem še slišala, da bi kdo govoril o Škotih kot o skopih ljudeh. *Razen v kakšnem vicu.*"

Za šale o tujcih, o drugem ljudstvu, o tujem narodu, za to posebno žanrsko skupino v okviru ustnega slovstva, je stereotip neka vrsta predpogoja (Belaj, 1992). Obenem je mogoče v dovtipih v nadvse sočni, duhoviti preobleki posamezne heterostereotipe prepoznavati. V ilustracijo za na Slovenskem razširjeno klišejško predstavo o skopem Škotu - oziroma za z njo zlit domač stereotip o "ohrnem" Gorenjcu - naj tako navedem tri povedne primerke šal, ki so se nabrale na straneh izvedene anketne raziskave o Škotih. Vzporedno z njimi so nanizane gorenjske različice, najdene v dveh slovenskih zbornikih objavljenih šal.

1. ŠKOT prosi Boga: "Prosim, Bog, povej mi, a bom zadel na loteriji. Prosim, daj da zadanem, prosim!" Bog: "Boš. Samo najprej moraš kupit loto listke." (Anketa, 1997)

GORENJEC vsak večer moli: "Ljubi Bog, pomagaj, da zadenem na loteriji. Pa čeprav samo pet jurjev!" Ob letu se Bog (z grmečim glasom) razjezi: "Boš zadel, boš! Ampak srečko moraš pa le prej kupiti!" (Bauer, 1993)

GORENJEC sanjari, da bo zadel glavni dobitek na loteriji, in dva dni pred vsakim žrebanjem od jutra do večera ponavlja: "Ljubi Bog, pomagaj mi, da bom zadel glavni dobitek!" Ljubi Bog ga nekaj časa potrpežljivo posluša, nazadnje pa reče: "Saj ti bom pomagal, ampak srečko moraš pa le kupiti!" (Krušnik, 1988)

2. ŠKOT, čisto nesrečen, pripoveduje prijatelju: "Kupiti sem moral nov glavnik, se je odломil zob!" Drugi pa reče: "Si nor? Zaradi enega zoba ti pa ja ni treba vreči glavnika stran." Prvi pa reče: "No ja, bil je predzadnji." (Anketa, 1997)

GORENJCA: "Kako ti gre?" "Slabo! Zlomil se mi je zob na glavniku, pa bom moral kupiti novega." "Kaj, zaradi enega zlomljenega zoba boš kupoval nov glavnik?" "Moram, je bil predzadnji." (Krušnik, 1988)

3. Gresta dva ŠKOTA po cesti (fant in punca). Po malo daljšem sprehodu gresta mimo neke restavracije. Nakar reče Škotinja Škotu: "Joj, kako tukaj lepo diši!" Nato pa Škot odgovori: "No, če boš pridna, te bom še enkrat peljal mimo." (Anketa, 1997)

GORENJEC in žena gresta mimo kioska, v katerem prodajajo hrenovke. "Oh, dragi, kako lepo dišijo," vzdihne žena, Gorenjec pa reče: "Če si želiš, greva lahko še enkrat mimo." (Krušnik, 1988)

Sodoben slovenski pokrajinski heterostereotip o skopuških Gorenjcih ima svoje zametke že v starih šalah na račun gorenjske gostoljubnosti v primerjavi z dolensko. Naprimer: ko so Gorenjci vabili na gostijo, so pripomnili, naj pridejo vsi gostje na "en bart", da ne bo pes dvakrat lajal. In če je bil Dolenjec kam povabljen, je prinesel s seboj še šunko in pletenko cvička; če pa je Gorenjec povabljen, pripelje še dva s seboj. Navedena dovtipa sta "že del folklore" (Trstenjak, 1991), zato po vsej verjetnosti ne bo držalo zapisano mnenje (Krušnik, 1988), da so se šale na račun Gorenjcev začele pojavljati šele pred kakimi dvajsetimi leti. Sprva naj bi bili to dovtipi, ki so leteli na Škote in njihovo varčnost. Pripovedovalci naj bi potem Škota iz šale zamenjali z Gorenjcem in tako naj bi nastali dovtipi na račun Gorenjcev.

Drugim - čeprav znotraj svoje dežele in četudi le prebivalcem sosednje pokrajine - se Slovenci nedvomno že dolgo radi smejemo. In svoje Škote imamo v Gorenjcih kot kaže precej dlje kot le zadnjih dvajset let. Šale na račun Gorenjcev tako niso vedno nastale le s preprosto menjavo Škota z Gorenjcem. A da je Škot v posameznem dovtipu pogosto zamenjal Gorenjca in ta spet Škota, da so se šale na račun obojih kar prelivale in dobesedno stapljale - tega ni mogoče prezreti.

Škot in Slovenec v podobi Gorenjca sta v obliki šal na osnovi enakega heterostereotipa, v tem okviru ustnega slovstva, tako povezana v prav nenavadnem medsebojnem odnosu. Ta odnos naj na koncu začinem še s kančkom tekmovalnosti, možno posledico pregovorne slovenske nevoščljivosti. Škoti namreč ne morejo biti bolj skopi od naših Gorenjcev; slednji so nedvomno najbolj skopi. To mikavno sporočilo nosi šala, v kateri skupaj nastopita Škot in Slovenec (Anketa, 1997):

Škot povabi Gorenjca domov in mu ponudi kavo. Kavo skuha pred njim tako, da zrno kave priveže na vrvico in ga trikrat pomoči v vodo. Da bi Gorenjcu vrnil obisk, tudi Škot pride v Slovenijo. Gorenjec mu ponudi kavo. Skuha jo tako, da kavino zrno priveže na vrvico in gre z njo trikrat čez soparo. Škot pa ga vpraša: "Zakaj?" In Gorenjec mu odgovori: "Zato, ker je bila pri tebi premočna!"

VIRI IN LITERATURA

- ANKETA, 1997: Anketna raziskava o predstavah o Škotih. Iz arhiva avtorice.
- BAUER, Marjan, 1993: Kolofoktar, To knjigo je napisalo 1482 Slovencev. Ljubljana.
- BAVČAR, Evgen, 1995: Slovenski smeh izpod Eifflovega stolpa. V: Satira Multi. Satira, Humor - Multimedialno. Celje, str. 141-143.
- BELAJ, Vito, 1992: Vici o Srbih, jeseni 1991. V: Borec 1,2/XLIV. Ljubljana, str. 132-135.
- BRITANNICA, 1965: Encyclopaedia Britannica, Volume 14. Chicago, str. 545.
- CIGLENEČKI, Marjeta, 1992: Zapuščina družine Leslie na Ptujskem gradu. V: Kronika, 40(1992) št. 3. Ljubljana, str. 171-175.
- DULAR, Andrej, 1996: Svečarska in medicarska delavnica Jakoba Krbavčiča iz Ljubljane - obogatitev zbirk Slovenskega etnografskega muzeja. V: Etnolog 6 (LVII), 1996. Ljubljana, str. 383-395.
- GRAFENAUER, Bogo, 1979: Prihod Slovanov, Alpski Slovani v novi domovini prva desetletja po naselitvi, Samova "država" in država karantanskih Slovencev. V: Zgodovina Slovencev. Ljubljana, str. 94-123.
- KIDRIČ, France, 1936: Prešeren I, Pesnitve, pisma. Ljubljana.
- KOS, Janko, 1979: Pregled svetovne književnosti. Ljubljana.
- KRUŠNIK, Slavko, 1988: Smeh ni greh, Velika knjiga šal. Ljubljana.
- LEVENTAL, Zdenko, 1989: Britanski putnici u našim krajevima, Od sredine XV do početka XIX veka. Gornji Milanovac.
- MUSEK, Janek, 1994: Psihološki portret Slovencev. Ljubljana.
- SMERDEL, Inja, 1991: Prelomna in druga bistvena gospodarska dogajanja v zgodovini agrarnih panog v 19. stoletju na Slovenskem. V: Slovenski etnograf XXXIII-XXXIV, 1988-1990. Ljubljana, str. 25-60.
- STOPAR, Ivan, 1990: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, Območje Maribora in Ptuja. Ljubljana.
- TRSTENJAK, Anton, 1991: Misli o slovenskem človeku. Ljubljana.

BESEDA O AVTORICI

Inja Smerdel, mag., etnologinja, direktorica Slovenskega etnografskega muzeja od julija 1995, je bila pred tem kustodinja za ruralno gospodarstvo v Slovenskem etnografskem muzeju (od leta 1980) in glavna urednica znanstvene publikacije Etnolog (1991-95).

Po preučevanju nekaterih pojavov množične kulture (stenskega okrasja in godbe na pihala) se je v preteklem desetletju in pol posvečala zlasti raziskovanju različnih gospodarsko kulturnih prvin: soseskine gospodarske samouprave, del ob spravilu žitnega pridelka, ovčarstva s selitveno pašo, ptičjega lova, nazadnje oselnikov in košnje.

Med objavljenimi razpravami in članki, izmed katerih jih nekaj izpričuje tudi njene muzeološke poglede, sta pomembnejši deli: Ovčarstvo na Pivki, Transhumanca od srede 19. do srede 20. stoletja ali Trije "ovčarji" (Koper, 1989) in Oselniki: zbirka SEM (Ljubljana, 1994).

ABOUT THE AUTHOR

Inja Smerdel, M.A., ethnologist and director of the Slovene Ethnographic Museum since July 1995. Prior to her appointment as director she was curator of rural economy in the museum (since 1980) and chief editor of the scientific periodical Etnolog (1991-1995).

After initial studies of mass-culture phenomena (wall decorations and brass bands) her research efforts of the past fifteen years concentrated on the cultural elements of economic activities: economic self-management of a village, harvesting jobs, sheep-farming and transhumance, bird-catching, and, most recently, whetstone holders and the hay harvest.

Noticeable among her treatises and articles, some of which also reveal her views on museum issues, are Sheep-farming in Pivka, Transhumance from the Middle of 19th to the Middle of 20th Century or The Three "Sheepmasters" (Koper, 1989) and Whetstone Holders, published in the series of SEM (Ljubljana, 1994).

SUMMARY

SCOTTISH TRACES IN SLOVENIA

Historical fragments and modern stereotypes

The article is introduced by positioning the Slovenes in Europe's history and geography. Before trying to establish traces of Scottish presence in Slovenia and before listing the relevant historical fragments and modern stereotypes, it indeed seemed appropriate to attempt to find out what ideas, if any at all, Scotsmen have of the Slovenes

322

The first Scottish trace that left a visible mark in the Slovene environment - evidenced not only by manuscripts and printed sources, but also by pictures and the material heritage of works of art and architectural activities - are the nearly one-hundred-fifty years the Scottish Leslies lived in Ptuj, a town in the south of the province of Styria. The most famous among them, general Walther Leslie, baron of Balquhane, who served with Emperor Ferdinand II and made his name during the Thirty-Years' War, bought Ptuj Castle in 1656. His descendants owned it until 1802.

Our second Scottish trace in the Slovene environment, that is in Ljubljana, the capital of the former province of Carniola, is hardly conspicuous compared with the Leslies. There may have been more of the kind and can probably be found in written sources, but the travel book of Edward Brown, an Englishman who, in 1668 and 1668, travelled in Hungary, Serbia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola and Friuli, and who wrote "A Brief Account of some Travels..." contains only one sentence that provides pertinent information: "In Ljubljana I was lucky to meet a Scotsman, a mister Tosh, the town's pharmacist".

Beside this handful of direct traces of individuals who once lived in Slovenia, there are other, indirect and often hardly known traces of the work of Scotsmen which had a more significant cultural influence. Take, for instance, Andrew Meikle, the inventor of the threshing-machine with box (1786).

Clearly identifiable in Slovene cultural history - to be exact: in the history of its literature - are the traces of another Scotsman, the poet James Macpherson. His poems in rhythmic prose, purported to be translations of poems by the Gaelic bard Ossian and known as the Ossian ballads, inspired the writing of poetry in the Ossianic vein, a major literary trend that raged in Europe for over fifty years (from the publication of his "Fragments.." in 1760) and exerted great influence not only on French, German and Italian, but also on Slovene literature.

Intensive research might discover further details bearing witness to the elusive relation between Scotsmen and Slovenes, especially if traced to the present time. But neither the actual historical presence of individual Scotsmen in Slovenia

nor the influence of important Scotsmen - for instance in our rural economy or in our literature - have anything to do with the issue that excited me most in this relationship: the ideas average Slovenes have about the faraway Scotsmen.

Similar ideas generally consist of national heterostereotypes, used by members of a social group or people to characterise (usually) their neighbours; because they are foreign, different, and mostly have negative characteristics, either real or attributed ones. Heterostereotypes in Slovenia refer to our neighbours, the Italians, Germans, Hungarians and Croats; "internal" heterostereotypes to Carniolians, Styrians, Carinthians (and "Coastlanders"), in line with the former provinces during the centuries of Habsburg rule; and, even narrower yet, there are heterostereotypes based on the origin from a particular region within the former province of Carniola, about Gorenjci ("Highlanders") , Dolenjci ("Lowlanders") and Notranjci ("Inlanders"). The clichés about Scotsmen are undoubtedly imported; such heterostereotypes can only have generated in an environment close to Scotland. The Slovenes adopted them indirectly, from other European nations, probably from the Germans, if not from the primary source, the immediate neighbours of the Scottish - the English.

323

Writing about stereotypical ideas the Slovenes have about Scotsmen would amount to guesswork or an exercise in words without at least some research. In the Spring of this year I therefore carried out a modest survey in three classes, one in a primary school and two in a secondary school. Though the survey included only 67 children, boys and girls aged between 12 and 13, and 16 and 18, a number that is far from being a relevant statistical sample of at least 600 to 700, the results were so specific that a greater number would not have changed them substantially. The survey's major findings are related by the following quotations.

The basic question "What do you first think of when you hear the word Scotsman?" or (for the secondary school students) "What is your first association with the word Scotsman", was answered as followed: the great majority (46 out of 67 boys and girls) wrote that it was a kilt (or skirt as the young ones called it); only 7 put the bagpipe in first place, 3 whiskey, and 6 meanness. Second-place associations were bagpipe (33), kilt (7), whiskey (1) and meanness (6); third ones bagpipe (5), kilt (3) whiskey (2) and meanness (2).

A generalised conclusion would be that the Slovene first of all visualise the Scotsman. Our simple notion of the Scottish is connected with their appearance, limited to the men's costume, to some kind of Scottish visual autostereotype. This simplified image which the Scottish themselves used to and continue to present to the world must have reached us (and continues to do so) in different ways and through different mediators.

The proverbial Scottish meanness, something so familiar to the Slovenes, but as a personal and national stereotype obviously experienced in a way that differs from the common visual image, was hardly mentioned by the boys and girls in our questionnaire. However, this radically changed when they answered

the question whether they had heard of Scottish thrift or meanness and in what connection. 45 out of 67 answered that they had indeed. Some, for instance, wrote that to indicate people who are mean the best expression is "as mean as a Scotsman" - One of the girls wrote that she had heard about Scottish meanness in connection with Gorenjci, who "are said to be quite as mean". Another girl, who first denied knowing anything about Scottish meanness, nevertheless mentioned the most frequent way of spreading the stereotype - jokes : "No, I never heard anybody say that Scotsmen are mean people. Except in jokes."

324

The contemporary Slovene, provincial heterostereotype about stingy Gorenjci has its origin in old jokes ridiculing their "hospitality" compared with that Dolenjci. This indicated how highly improbable it is that jokes about Gorenjci started appearing only some twenty years ago. Originally, some authors venture, there were jokes about Scotsmen and their meanness, and those who told them replaced Scotsman with Gorenjec, thus creating the twin variety of jokes about Gorenjci.

There is, however, no doubt that the Slovenes have enjoyed laughing at other people from their own country and, preferably, at those from a neighbouring province, for a long time. And that we have had our own "Scotsmen" - the Gorenjci - for a much longer period than the last twenty years. Jokes about Gorenjci were certainly not always derived from the Scottish brand. But that the Scotsman in individual jokes was often replaced by a Gorenjec and vice versa, that both varieties indeed often blend - is something that can hardly be overlooked.

Scotsmen and Slovenes - embodied by Gorenjci - are thus connected by a quite unusual relationship, in the form of jokes based on the same heterostereotype that is part of oral tradition.

RESUME

LES TRACES DE L'ECOSSE EN SLOVENIE

Fragments historiques et stereotypes contemporains

Cet article est introduit par une courte présentation historique et géographique des Slovènes en Europe. Pour commencer, avant de chercher la présence écossaise en Slovénie et d'énumérer les fragments historiques et les stéréotypes contemporains sur le sujet, il semblait nécessaire de se demander quelle était l'opinion des Ecossais sur la Slovénie, si toutefois opinion il y avait.

Pendant près de cent cinquante ans, les Leslie, une famille écossaise, ont résidé à Ptuj, ville située au sud de la Styrie. C'est la première trace écossaise visiblement marquée dans l'environnement slovène. Plusieurs sources écrites et imprimées ainsi que des images et différentes pièces et oeuvres d'art et

d'architecture, en témoignent. Le plus connu des Leslie, le général Walther Leslie, baron pl. Balquhane, qui avait servi l'empereur Ferdinand II et qui avait bâti sa renommée au cours de la guerre de trente ans, acheta le château de Ptuj en 1656. Le château resta la propriété de la famille jusqu'au 1802.

On trouve une seconde trace d'une présence écossaise en Slovénie à Ljubljana, capitale de la Carniole. En comparaison avec la première, elle est à peine notable. Il est possible qu'en se basant sur des sources écrites, on puisse trouver et mettre en lumière davantage de petites traces d'origine écossaise. Toutefois, dans son récit de voyage, Edward Brown, un Anglais qui a fait, entre 1668 et 1669, le tour de la Hongrie, de la Serbie, de la Bulgarie, de la Macédoine, de la Thessalie, de l'Autriche, de la Styrie, de la Carinthie, de la Carniole et de la Furlanie, n'en parle que dans une seule phrase: "A Ljubljana, j'ai eu la chance d'avoir rencontré un Ecossais, M. Tosh, apothicaire de la ville."

325

A part ces quelques traces, directement liées à des Ecossais, ayant vécu autrefois en Slovénie, les empreintes, bien qu'indirectes et moins connues voire même inconnues, de certains Ecossais (par exemple, d'Andrew Meikle, l'inventeur de la batteuse à caisse en 1786) sont, peut-être, de par leur influence culturelle, plus remarquables.

Dans l'histoire culturelle slovène, ou plus exactement dans l'histoire de la littérature slovène, les traces de James Macpherson, poète écossais, restent évidentes. Ses deux poèmes en prose rythmée, attribués au barde Ossian et connus comme chants d'Ossian, sont à l'origine de l'ossianisme (Ossianic controversy), courant majeur de la poésie européenne, qui dura plus de cinquante ans (à partir de la publication des Fragments en 1760) et qui influença non seulement la littérature française, allemande et italienne, mais également la littérature slovène.

Si l'on étudiait minutieusement les liens difficilement saisissables entre les Ecossais et les Slovènes, notamment en recherchant, jusqu'à nos jours, des éléments de similitude entre ces deux pays, on trouverait, très probablement, des détails supplémentaires. Or, ni la présence historique manifeste d'Ecossais en Slovénie ni les répercussions, par exemple dans le domaine de l'économie rurale et de la littérature slovène, des oeuvres réalisées par des Ecossais d'envergure n'ont provoqué, chez le Slovène moyen, une représentation quelconque des lointains Ecossais.

La plupart des représentations réciproques sont issus d'hétéro-stéréotypes nationaux que les membres d'un groupe social, d'une nation ont attribué à leurs voisins à partir soit de caractères étrangers ou différents soit de caractéristiques négatifs, réels ou imaginaires, des individus. En Slovénie, il y a, tout d'abord, un type d'hétéro-stéréotypes qui concerne les peuples voisins, italiens, hongrois, croates et allemands. Ensuite, il y a des hétéro-stéréotypes "domestiques", qui relèvent plutôt de l'ancien régime austro-hongrois et qui touchent les habitants de Carniole, de Styrie, de Carinthie (et de Primorska). Finalement, il existe des hétéro-stéréotypes, d'une portée encore plus limitée puisqu'ils ne concernent que

la région de la Carniole où l'on distingue les gens de Haute Carniole, de Basse Carniole et de Carniole Intérieure. En ce qui concerne les Écossais, les Slovènes ont sans doute emprunté à d'autres nations européennes les clichés, créés dans l'environnement proche des Écossais, des autres nations européennes, probablement par les Allemands, si ce n'est plus directement par les Anglais, qui sont les voisins les plus immédiats des Écossais.

326

Jusqu'à présent, en ce qui concerne les stéréotypes slovènes concernant les Écossais, nous n'avons pu noter que ce qu'il nous est parvenu par oui-dire. Pour ne pas en rester à ce niveau, nous avons réalisé une petite enquête auprès de 67 élèves, garçons et filles, de trois classes différentes: une primaire (élèves allant de 12 à 13 ans) et deux secondaires (de 16 à 17 ans et de 18 à 19 ans). Bien que le nombre d'individus soumis à l'enquête soit fort éloigné du nombre statistiquement requis, qui est d'au moins 600 ou 700 individus, les résultats sont si typiques qu'un nombre plus élevé de candidats intégrés n'aurait pas changé grand chose. Les constatations les plus importantes sont les suivantes:

A la question: "A quoi penses-tu lorsque tu entends le mot Écossais?" ou à la question: "Quelle est la première association d'idée qui te vient lorsque tu entends le mot Écossais?", la majorité des personnes interrogées soit 46 des 67 garçons et filles, a répondu: le *kilt* (les enfants du primaire l'ont appelé la petite jupe). 7 personnes seulement ont placé la *cornemuse* à la première place, 3 le *whiskey* et 6 l'*avarice*. A la deuxième place, on trouve la *cornemuse* pour 33 personnes, le *kilt* (7), le *whiskey* (1) et l'*avarice* (6), et à la troisième place: la *cornemuse* (5), le *kilt* (3), *whiskey* (2) et l'*avarice* (2).

D'une façon générale, il semble que lorsqu'un Slovène pense aux Écossais, il voit d'abord leur aspect extérieur, lié aux vêtements masculins traditionnels et à une espèce d'auto-stéréotypes visuel écossais. Il s'agit d'une image simplifiée telle que les Écossais l'ont présentée dans le passé et la présentent encore aujourd'hui. C'est cette image qui nous a été transmise et qui continue d'être présente dans la société slovène sous différentes formes et grâce à différents agents.

L'*avarice* proverbiale des Écossais, si populaire en Slovénie, est perçue comme un stéréotype individuel national et fonctionne différemment de l'image collective. C'est pourquoi, au cours de l'enquête, elle fût si rarement mentionnée par les jeunes élèves. Toutefois, de façon paradoxale, à la question: As-tu déjà entendu parlé de l'épargne, de l'*avarice* écossaises et de quel façon? 45 des 67 jeunes interrogés ont répondu positivement. Quelques uns ont inscrit, par exemple, qu'ils avaient déjà entendu dire "Avare comme un Écossais." Une fillette a écrit qu'elle avait déjà entendu parler de l'*avarice* écossaise au sujet des gens de Haute Carniole "qu'on dit aussi avares qu'eux." Une autre petite fille, qui avait d'abord nié connaître l'*avarice* écossaise, a donné tout de suite après la forme la plus typique de la transmission de ce stéréotype - la plaisanterie: "Non, je n'ai jamais entendu quelqu'un comparer un Écossais à un avare. Sauf dans quelques blagues."

L'hétéro-stéréotype régional contemporain slovène, concernant l'avarice des habitants de Haute-Carniole, dérive de vieilles plaisanteries sur leur hospitalité mise en parallèle avec celle des gens de Basse-Carniole. Il semble ainsi que l'opinion écrite, qui assure que les plaisanteries faites au détriment des Haut-Carnioliens sont apparues il y a vingt ans, ne soit pas fondée. Au début, il s'agissait de plaisanteries qui concernaient les Ecosais et leur avarice. Peu à peu, les plaisantins ont remplacé les Ecosais par les habitants de Haute-Carniole. Ainsi sont nées les plaisanteries mettant en scène des Hauts Carnioliens.

Les Slovènes ont longtemps aimé rire des plaisanteries les concernant ou concernant leurs voisins. Les Hauts-Carnioliens sont, depuis plus de vingt ans, les "Ecosais" slovènes. Mais les plaisanteries les concernant ne sont pas obligatoirement le fruit d'une simple substitution de l'Ecosais au Haut-Carniolien. Néanmoins, le fait que l'Ecosais soit souvent remplacé par le Haut-Carniolien et le vice-versa ne peut être négligé. 327

Dans les plaisanteries, basées sur le même hétéro-stéréotype et dans le cadre de la littérature orale, l'Ecosais et le Haut-Carniolien restent liés par un étrange rapport de réciprocité.